

ISBN 978-964-12-1881-2

فهرست مطالب

خاتم عشق

مؤلف: سید مجید پور طباطبائی

موضوع: سیر تطور آرای خاورشناسان و غربیان درباره پیامبر اعظم

تعداد صفحات: ۲۵۵

سال انتشار: ۱۳۹۵

مکان انتشار: تهران

ناشر: سروش

قیمت: ۲۰۰۰۰ ریال

بخش اول: خاورشناسی

درآمد

فصل یک: دوره های خاورشناسی

فصل دو: خدمات خطاطان، باقی مانده از کتاب های خاورشناسان

فصل سه: روش های خاورشناسی

فصل چهارم: آرای سید مجید پور طباطبائی

بخش دوم: سیر تطور آرای خاورشناسان و غربیان درباره پیامبر اعظم (ص) تا پایان قرن نوزدهم میلادی

فصل پنجم: پیشینه مطالعات غربیان در مورد سیر تطور آرای پیامبر (ص)

فصل ششم: تصویر رسول الله (ص) در ادبیات غربی

فصل هفتم: ترجمه آرای غربی در ادبیات غربی

فصل هشتم: سیر تطور آرای غربیان در ادبیات غربی

فصل نهم: سیر تطور آرای غربیان در ادبیات غربی

فصل دهم: سیر تطور آرای غربیان در ادبیات غربی

بخش سوم: از تکریم تا تحقیر

www.ketab.ir

پورطباطبایی، مجید، ۱۳۳۶ -

خاتم عشق: سیر تطور آرای خاورشناسان و غربیان درباره پیامبر اعظم (ص)
سیدمجید پورطباطبایی - تهران: صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، انتشارات سروش، ۱۳۹۵.

ISBN: 978-964-12-1097-9

ص. ۱۳۰۶

فهرست نویسی بر اساس فیپا (فهرست نویسی پیش از انتشار).
کتابنامه.

نمایه.

۱. محمد(ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ ق. - دیدگاه خاورشناسان.
۲. محمد(ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ ق. - تفاسیر مسیحی. ۳. محمد(ص)،
پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ ق. - تفاسیر یهودی. ۴. خاورشناسان - دیدگاه درباره
اسلام. الف. صداوسیما جمهوری اسلامی ایران. انتشارات سروش. ب. عنوان: سیر تطور
آرای خاورشناسان و غربیان درباره پیامبر اعظم (ص). ج. عنوان.

۲۹۷/۹۳

۲ پ/۹/۵۲

۱۳۹

۴۴۰۷۶۶۹

کتابخانه ملی ایران



انتشارات سروش جمهوری اسلامی ایران

تهران، خیابان استاد شهید مطهری، تقاطع خیابان شهید دکتر مفتح، ساختمان سروش

مرکز پخش: ۸-۸۸۳۴۵۰۶۳-۳ ساما، پیاکی: ۳۰۰۰۵۳۵۶

<http://www.soroushpublishingco.ir>

عنوان: خاتم عشق

سیر تطور آرای خاورشناسان و غربیان درباره پیامبر اعظم (ص)

نویسنده: سیدمجید پورطباطبایی

ویراستاران: صمد چینی فروشان، احمد ارژمند و سیمای

نمونه خوان و بازبین نهایی: جعفر راثی تهرانی

صفحه آرا: مهرداد قربانی

طراح جلد: سیدایمان نوری نجفی

چاپ اول: ۱۳۹۵

این کتاب در پانصد نسخه در چاپخانه انتشارات سروش لیتوگرافی، چاپ و صحافی شد.

همه حقوق محفوظ است.

شابک: ۹-۱۰۹۷-۱۲-۹۶۴-۹۷۸

قیمت: ۸۵۰,۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

عنوان	شماره صفحه
فهرست نفعی	۵
سخنی با خوانندگان	۲۱
به جای مقدمه	۳۵
بخش اول: خاورشناسی	۷۵
درآمد	۷۷
فصل یک. دوره های خاورشناسی	۱۴۹
فصل دو. خدمات، خطاها، بدفهمی ها، و خجسته های خاورشناسان	۱۸۱
فصل سه. روش های خاورشناسان	۲۳۷
فصل چهار. ارزیابی نهایی خاورشناسان	۲۵۵
بخش دوم: سیر تطور آرای خاورشناسان و غربیان دربارهٔ اسرائیل (ص) تا پایان قرن نوزدهم میلادی	۲۷۵
فصل پنج. پیشینهٔ مطالعات غربیان دربارهٔ رسول خدا (ص)	۲۷۷
فصل شش. تصویر رسول الله (ص) در قرون وسطا	۳۴۳
فصل هفت. محمد (ص) در اروپای پس از رنسانس	۳۹۹
فصل هشت. محمد (ص) و اسلام در دوران جنبش دین‌پیرایی مسیحیت	۴۲۷
فصل نه. ذهنیت و زاویهٔ دید اندیشمندان عصر روشنگری دربارهٔ رسول الله (ص)	۴۵۹
فصل ده. ذهنیت اندیشه‌گران قرن نوزدهم میلادی دربارهٔ رسول الله (ص)	۵۷۳
بخش سوم: از تکریم تا تحریف آشکار؛ محمد (ص) در قرن بیستم میلادی	۷۲۷

فصل یازده: آرای اندیشه‌گران و خاورشناسان مشهور قرن بیستم ۷۲۹

فصل دوازده: آثار انتشاریافته در قرن بیستم میلادی ۱۱۴۷

منابع ۱۲۰۵

نمایه ۱۲۶۵

www.ketab.ir

فصل اول: رسمی قدیم است و عهدهی بعید تا این رسم معهود و مسلوک است که مؤلف و مُصنّف در تشبیب سخن و دیباچه کتاب، طرفی از ثنای مخدوم و شمتی از دعای ممدوح اظهار کند، اما من بنده مخلص در این کتاب به جای مدح و ثنای این پادشاه اذکار انعامی خواهم کردن که باری — تعالی و تقدس — در حق این پادشاه و پادشاهزاده فرموده است.

چهارمقاله عروضی^۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ

سخنی با خوانندگان

۱. آلبرتو موراوایا، داستان‌نویس مشهور ایتالیایی، در جایی گفته است:

داستان‌نویس مثل یک صنعتگر است، دست آنچه را که می‌خواهد بیافریند، در خیال می‌پروراند، سپس آن را به پایان می‌رساند و وقتی مورد توفیش را به کمال رساند، دیگر همه چیز تمام می‌شود. هرگز از یک داستان‌نویس نخواهید تا دربارهٔ کوشش اظهار نظر کند. خود کتاب — خوب یا بد — معرف خودش است.^۲

۲. شهید شیخ مهدی سماوی (ره)^۳ در پیشگفتار کتاب ارزانی به خود، امامت در پرتو کتاب و سنت اظهار داشته است:

مسئولیت سخن، پژوهشگر را در رها بودن در گفتار محدود می‌کند، پس برای چه در اندیشه خود آزاد است، ولی در تعبیر و بیان خویش آزاد نیست. به همین سبب شخص دین‌دار از خدای خود می‌هراسد؛ خدایی که در دین خود حق را تشریح فرموده و وی را از عدم رعایت مُحَرّمات و عدم التزام در نقل و مدح و سرزنش — در حدود صداقت و عدالت — و عدم توقف به هنگام ظهور شبهات بازداشته است. ... اسلام اجازه نمی‌دهد به گونه‌ای داد سخن داد که اهل حق را ناخوش آید یا به ارزش‌های آن‌ها تجاوز شود: «لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَ كَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا» (نساء ۱۴۸). ... اسلام به‌ویژه از وارد آوردن شکاف به اخوت اسلامی و در هم ریختن

وحدت و ایجاد فروپاشی مؤکداً نهی کرده است و این درحالی است که با قاطعیت از مسلمان می‌خواهد که سخن حق را بگوید و هنگام یاری رساندن به حق و سرکوب باطل در گرفتن موضعی مثبت و ثمربخش کوتاهی نرزد.

کسی که در ابراز حق سکوت کند شیطانی گنگ است و امر به معروف و نهی از منکر و دعوت به سوی خدا از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین واجبات در شریعت اسلامی است: «وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ» (فصلت/۳۲). موضع یک مسلمان در هر آنچه گیرد و یا پس می‌زند باید موضعی همراه با هشیاری و پرهیز باشد.^۴ [زیرا در قرآن آمده است: «...»]

مسئله‌ای نمی‌گوید مگر آنکه در کنار او مراقبی حاضر است.^۵

با این نوع، این آلودگی خیال به نویسندگان کتاب‌های پژوهشی اعطا نشده است. نگرانی‌ای که بر این اساس از مؤلفان وجود دارد یکی از سه مورد زیر است:

- آیا تمامی مطالب که در خصوص مورد نظر ضروری بوده، بیان شده است؟

- آیا حق مطالب را ادا کرده است؟

- آن‌گاه این شک پدید می‌آید: زاویه دید و نگاه نویسنده به‌طور شایسته و بایسته بر

اصل موضوع پژوهش تمرکز داشته است؟

- آیا بنایی که بر اساس مصالح و اطلاعات حقوق بنیاد شده، استوار و محکم است؟

این تردیدها در طول اجرای این پژوهش، در حیطه پایان آن، گریبان نویسنده را رها

نکرد و تنها مایه دلخوشی و امکان اطمینان خاطر، شریعت الهی و رهش با توسل به حضرت

حق - سبحانه و تعالی - و استعانت از حضرت بقیة الله (عج) در راستای فراهم آوردن نوشته‌ای بر اساس حق و حقیقت و دفاع از کیان اسلام گماشته شد.

۳. دوران نوزایی اندیشه در غرب سبب رشد و شکوفایی فرهنگی و تمدن آن دیار شد. با ورود غربیان به سرزمین‌های دیگر و از جمله مشرق زمین، در کنار رابطه سیاسی میان آنان و حکومت‌های شرقی، گروهی از اندیشمندان آن دیار به شناخت فرهنگ شرقیان - و از آن جمله فرهنگ کشورهای خاورمیانه و به‌ویژه ایران - همت گماشتند.

دستاورد این کوشش غربیان برای شناخت شرق، موجب پدید آمدن دانشی گسترده و فربه به نام «خاورشناسی»^۶ شد. اولین خاورشناسان به دلیل برخورداری از

پیش‌فرض‌های خاص، که ناشی از روحیه قلدرمآبی و خودبترتربینی غربی‌شان بود، آبروی خود بردند و زحمت دیگران افزودند. شماری نیز به‌ظاهر ملاحظات دیگری با خود داشتند و حاصل کار آنان نیز کم‌وبیش تهی از مایه شد.

شمار اندکی از این مأموران اندیشمند^۷، به‌ویژه در قرن نوزدهم میلادی، تا اندازه‌ای صادقانه‌تر و با پیش‌فرض‌های کمتری به این امر همت گماشتند؛ ولی صد افسوس، به‌دلیل گفتمان غالب علمی و نظری آن دوران و به‌تأثیر از «تحصّل‌گرایانی»^۸ چون آگوست کنت^۹ که از ابزارهای مفهومی و روش‌های دانش‌های طبیعی چون فیزیک در جهت کسب آگاهی در علوم انسانی و اجتماعی (Geisteswissenschaften) و بازسازی این علوم بهره می‌بردند، توجه کار اینان نیز به‌همان‌سان نادقیق و ناپذیرفتنی بود.

دستاوردهای خاورشناسی، بنا بر دلایل گوناگون همواره در نگاه روشنفکران و اندیشمندان مشرق‌زمین به‌درمانه تردید نگریسته شده است؛ اکنون نیز نزد برخی چنین است و کسانی در گذشته و حال (از جمله جمال‌الدین اسدآبادی گرفته تا ادوارد سعید) با شک و گاهی انکار، با این پدیده روبه‌رو می‌شوند یا برخورد می‌کنند. از طرفی این مطالعات تنها منبعی بود که هر انسان غربی برای آشنایی با مشرق‌زمین در دسترس داشت.

در پایان قرن نوزدهم و با ظهور اندیشمندانی چون ویلام دیلتای که آغازگر نقد، بحث و گفت‌وگو بر سر چگونگی شکل‌گیری و هستی‌پذیری علم انسانی و اجتماعی بود؛ نگاه تماشاگرانه علوم طبیعی در شناخت و فرهنگ و کنش‌های انسانی، جای خود را به نگاه همدلانه و بازیگرانه سپرد؛ در پی این دگرگونی، شکوفایی تازه‌ای در علوم انسانی و اجتماعی در غرب پدید آمد. خاورشناسی نیز از این رویداد و جریان بانی‌دهنده برخاسته از آن برکنار نماند.

در زمان حاضر کوشش جدی‌تر، تلاش در اصلاح پیش‌فرض‌ها، رهایی از اندیشه‌های سلطه‌طلب و تمامیت‌خواه غربی، و پیدایش ابزارهای مفهومی و روش‌های رویارویی بهتر برای شناخت شرق نزد خاورشناسان، سبب شده است از تردیدها و چون و چراهای نایجا تا اندازه‌ای کاسته شود. از این رو چه‌بسا آشنایی با مطالعات آنان و بهره‌گیری از آن‌ها برای شرقیان هم سودمند باشد. در همین راستا، دکتر محمدکاظم شاکر در چهارمین نشست روش‌شناسی پژوهش‌های قرآنی در غرب و جهان اسلام که

در سال ۱۳۸۲ برگزار شد، ابتدا بر این نکته تأکید کرد که:

«ما همه روش‌های پژوهشگران غربی را علمی و اصولی نمی‌دانیم، زیرا براساس آنچه از نتایج تحقیقاتشان برمی‌آید در موارد بسیاری، به منابع غیرمعتبر استناد کرده‌اند. منابع غربی‌ها به‌ویژه در زمینه استفاده از متون روایی در برخی موارد نادرست است؛ نتایجشان نیز متزلزل و غیرقابل استناد به نظر می‌آید.»

او در ادامه صحبت‌های خود اظهار داشت:

«قضای مطلق درباره همه مستشرقان موافق نیستیم. هم مستشرق مغرض داریم، هم مستشرق منصف؛ آنچه که من به آن مقیدم این است که اصول و قواعد ما در تشخیص منابع سره از ناسره، با آن‌ها فرق می‌کند و به‌صرف استفاده آن‌ها از منابع ناصحیح، نمی‌توان همه را مغرض خواند.»^{۱۰}

۴. قبل از ورود اصحاب موضوع، باید توجه داشت که دانشمندان غربی که در زمینه دین‌پژوهی، به‌ویژه ابن‌سلاّم به‌طور خاص در بستر پژوهش‌های قرآنی و مطالعات سیره نبوی، فعالیت می‌کنند، بنا بر مورلی جزو یکی از دو گروه ذیل هستند:

الف. دانشمندان اهل پژوهش و تحقیقات طلب.

ب. افراد مغرض.

در گروه اول به‌طور تقریبی ستیز و عناد با حق و حقیقت‌طلبی مشاهده نمی‌شود و در میان این افراد می‌توان از حقیقت‌جویی و کندرت‌آوردن و زودپس‌انگاری مشاهده کرد. این عده به‌طور معمول، مأمور رسمی سازمان سیاسی خاصی نیستند و نمی‌توان آنان را از وابستگی دولت‌های غربی به‌شمار آورد.^{۱۱} از این گروه می‌توان، به فریتیوف شوان (Frithjof Schuon)، اسلام‌شناس آلمانی تبار - که به شیخ عیسی نورالدین احمد تغییر نام داده و دارای آثار متعددی در حوزه‌های مختلف اسلام‌شناسی است^{۱۲} - و رنه گنون (René Guénon) نویسنده کتاب سیطره کمیت - که هم‌اکنون در قبرستان عمومی قاهره در آغوش خاک آرام گرفته است - اشاره کرد.

ولی در آثار گروه دوم، علاوه بر آنکه قصد و غرض خاص از تحقیقات دین‌پژوهی، سیره‌پژوهی و پژوهش‌های قرآنی‌شان به‌چشم می‌خورد، احتمال مأمور استعماری بودنشان را هم باید مدنظر قرار داد و بنا بر قولی، می‌شود اظهار داشت: «به‌نحوی می‌توان تمامی فرض‌های منفی را درباره آنان صادق دانست.»^{۱۳}

برخی از این افراد به طور مستقیم از طرف دولت‌های متبوع خود مأمور سیاسی یا رایزن فرهنگی بوده‌اند. در بخش خدمت و خیانت‌های خاورشناسان، سعی خواهد شد تا تکلیف افراد مغرض روشن شود. همچنین مسئله بدفهمی و خطاهای ایشان در فهم فرهنگ اسلامی هم به طور جداگانه مورد نقد و ارزیابی قرار خواهد گرفت.

۵. در جهان غرب چند شهر زیر در زمره مراکز عمده فعالیت‌های اسلام‌پژوهی و خاورشناسی به‌شمار می‌روند:

۱. لیدن (Leiden) در هلند: این شهر مقام اول را در فعالیت‌های مرتبط با قرآن‌پژوهی و اسلام‌شناسی دارد. دائرةالمعارف اسلام (Encyclopedia of Islam)، ویرایش اول و دوم^{۱۴} و دائرةالمعارف قرآن (Encyclopedia of Quran) با سرویراستاری خانم جین دامن مک‌اولیف (Jane Dammen McAuliffe) در این شهر تهیه و تنظیم و منتشر شده است.

۲. بال (Basle) در سوئیس: این شهر مرکز چاپ و نشر ترجمه‌های قرآن به زبان‌های مختلف اروپایی به‌شمار می‌رود.

۳. لندن در انگلستان: لندن به سبب بزرگی داری انواع قرآن‌های دست‌نویس ائمه اهل بیت (ع) در موزه سلطنتی بریتانیای بیر شهت دارد.

۴. مونیخ در آلمان: این شهر به سبب گردآوری منابع ویژه قرآنی در انجمن علمی شهر مونیخ^{۱۵} و بهره‌مندی از پژوهشگران برجسته و نامور در حوزه قرآن‌پژوهی از رتبه بالایی برخوردار است.^{۱۶}

۶. این جانب، به تاسی از مرحوم استاد آیت‌الله حاج شیخ علی صاحب‌الجاه حائری - مشهور به «عین - صاد» - رحمه‌الله علیه و علی والده - در هنگام بررسی مسائل فقهی، برای ارزیابی مطالب سره از ناسره، باورهای کلامی را ملاک و میزان اصلی می‌شم. برای مثال مشهور^{۱۷} است، سن طاهرة قریش، حضرت خدیجه - سلام‌الله علیها - را هنگام ازدواج با حضرت ختمی مرتبت (ص) چهل سال می‌دانند، و معتقدند که آن بانوی بزرگوار و مادر عزیز قبل از ازدواج با حضرت رسالت (ص)، به ازدواج دو تن دیگر نیز درآمده است. این درحالی است که این جانب با استناد به اصل طهارت مولد چهارده معصوم - صلوات‌الله علیهم - و با توجه به این بخش از زیارت وارث: یا ابا عبد الله أشهد أنك كنت نوراً فی الاصلاب الشامخه والارحام المطهره لم تتجسک الجاهلیة بانجاسها و لم تلبسک من

مُدْلَهَمَات ثِيَابَهَا^{۱۸}، و زیارت اربعین آنجا که امام صادق علیه السلام می فرماید «وَأَجْتَبَيْتَهُ بطيب الولادة...»^{۱۹} أَشْهَدُ أَنَّكَ كُنْتَ نُورًا فِي الْأَصْلَابِ الشَّامِيَّةِ وَالْأَرْحَامِ الْمَطْهَرَةِ لَمْ تُنْجَسْكَ الْجَاهِلِيَّةُ بِأَنْجَاسِهَا وَ لَمْ تُلْبَسْكَ الْمُدْلَهَمَاتُ مِنْ ثِيَابِهَا^{۲۰}» (و برگزیدی او را به پاکی نژاد،... گواهم به اینکه تو بودی نور در پشت پدران ارجمند و رحم های پاک و پاکیزه که آلوده نکرد تو را دوران جاهلیت به پلیدی های خود و دربر نکرد تو را جامه های هرج و مرج (...)^{۲۱} و البته با استفاده از قراین تاریخی و برخی سند های دیگر، سن آن بانوی گرامی و بزرگوار را هنگام ازدواج با رسول الله (ص) بیست و پنج سال می دانم و اعتقاد دارم: حضرت محمد (ص) اولین و آخرین همسر آن مادر گرامی بوده است، و علت اشتها چهار ساله سوگم آن بزرگوار از طرف تاریخ نویسان اموی، کسب فضیلت برای برخی از دیگر همسران رسول الله (ص) و مقابله با باورهای شیعی بوده است.

در سال های اخیر برخی از پژوهشگران محترم، به این مؤلفه توجه ویژه ای نشان داده اند؛ از جمله حجت الاسلام والمسلمین رمضان محمدی - زید عزه - در مقاله «تأثیر باورهای کلامی برگزاره های تاریخ در کتاب الصحيح من سيرة نبي الاعظم» می نویسد: برخی مورخان معاصر، مثل علامه سید مرتضی عاملی، هنگام تعارض بین کلام و گزاره های تاریخی، باورهای قطعی را که از حقایق ثابت حکایه دارند بر نقل ترجیح داده و ادله مختلفی را بر این مدعی خویش اقامه کرده اند. ... علامه عا... علاوه بر تحقیق و پژوهش در اسناد روایات تاریخی و تطبیق آن ها با همدیگر یکی از راه های تدقیق و تبیین نصوص صحیح را مبانی مسلم کلامی قرار داده است. انگیزه ایشان نیز از توجه فوق العاده به مبانی دلالی، این است که اعتقاد دارد چهره بسیاری از حقایق تاریخی، در گذشت زمان و به انگیزه های سیاسی - رفاه طلبانه غباری از تحریف فرو رفته است.^{۲۲}

علامه سید جعفر مرتضی عاملی، خود در گفت و گو با مجله آینه پژوهش در همین باره اظهار داشته است:

فضایای مسلم کلامی و آنچه باورهای یقینی و مسلم ما را تشکیل می دهد، به طور حتم نقش اساسی در شناخت صحیح از ناصحیح دارد؛ چرا که ما نمی توانیم خبر معارض با این باورها را بپذیریم، و این به صورت ناخود آگاه وجود دارد؛ چه بپذیریم و چه نپذیریم.^{۲۳}

سید حسین نصر، هنگام بررسی شرق شناسی، از تأکید بر اسناد تاریخی تحت عنوان

«تاریخ‌نگاری» یاد می‌کند و اظهار می‌دارد که یکی از غلغل اصلی رهیافت‌های خطای خاورشناسان به اسلام و مبارزه با «سنت‌گرایی» آنان تأکید بر «تاریخ‌نگاری» است.^{۲۴} در نهایت باید اظهار کنم که نقل‌ها و روایت‌های تاریخی و اسنادی که توسط مورخان مختلف و دارای باورهای مذهبی گوناگون و معتقد به مکاتب فلسفی - فکری متعدد به ثبت رسیده است هنگام تعارض با باورهای یقینی و اعتقادات مسلم و آموزه‌های کلامی صحیح و متقن و مستند شیعی، به دلیل ذهنیت و باور خاص نویسندگان و ثبت‌کنندگان (به اعتقاد این بان) از درجه صحت و اعتبار ساقط خواهند بود و به آن‌ها وقتی نمی‌نهم و اعتنایی نمی‌کنم.

۷. با لطف و عنایت حضرت حق جل و علی در صدد برآمده‌ام تا با تمسک به انفساس قدسی حضرت رسالت (ص) سیر، زندگی و مؤلفه‌های اخلاقی - رفتاری آن بزرگ محترم را از منظر غربیان به‌ویژه خاورشناسان بررسی و نقد و ارزیابی کنم. در این راه، ابتدا اصل مطالب با اتکا به قرآن، سنت و استفاده از مطالعات میان‌رشته‌ای مطرح می‌شود؛ سپس «ذهنیت و زاویه دید»^{۲۵} شرق‌شناسان نقل و نقد می‌گردد و در نهایت، با استفاده از اندیشه‌های خردورزان و عالمان دینی طوط تاریخ اسلام و تشیع و خاورشناسانی که احیاناً ذهنیت‌های پراعوجاج را به نقد کشیده‌اند اقدام به پاسخگویی خواهیم کرد. در این مسیر ناگزیر با پی‌نوشت‌های توضیحی فراوانی در این اثر مواجه می‌شویم و خواهیم بود.

۸. موارد داخل دو قلاب [] از این جانب است؛ در بین مترجمانی که از دیگران به‌ویژه خاورشناسان و اسلام‌پژوهان غربی نقل کرده‌ام، ایشان از صفت صلی الله علیه و آله (ص) و علیه‌السلام (ع) و سلام‌الله علیه یا علیها(س) در تکریم چهارده معصومین (علیهم‌السلام) استفاده نکرده‌اند؛ برای حفظ حریم آن عزیزان این جانب این‌گونه عبارت‌ها را به صورت [ص] و [ع] و [س] آورده‌ام. اگر در هنگام نقل قول از نویسنده یا کتابی، آن منبع خود نیز از شخص یا کتاب دیگری به صورت مستقیم نقل قول کرده باشد، آن نقل قول در نقل قول را در میان علامت نقل قول زوج « » گذاشته‌ام.

علامت اختصاری به کار گرفته شده، عبارت‌اند از:

ب: باب

بی تا: کتاب بدون ذکر تاریخ نشر

بی جا: کتاب بدون ذکر مکان نشر

بی نا: کتاب بدون ذکر نام ناشر

ج: جلد

رک: رجوع کنید به

ش: شماره

ش.م: شماره مسلسل

ص: صفحه

همان یا ایضاً در مورد تکرار منابع لاتینی: ibid:

بی تاریخ: n.d:

شماره: No:

در همان اثر: op.cit:

مراجعه شود به: q.v:

همان جا: loc.cit:

۹. این اثر به حول و قوه الهی و یاری انعامی قدسی حضرت ختمی مرتبت (ص) با سه کتاب دیگر دنبال خواهد شد. محتوای چهار کتاب به شرح زیر است:
کتاب اول: کلیات خاورشناسی و سیر تطور ذهنیت خاورشناسان و غربیان درباره پیامبر اعظم (ص)

کتاب دوم: دوران اول زندگی حضرت رسالت (ص): از تولد تا هجرت

کتاب سوم: دوران آخر زندگی رسول الله (ص): از هجرت تا غدیر

کتاب چهارم: فقدان حضرت رسالت (ص): جانشینی و رحلت

۱۰. در پایان ضمن عرض ارادت مجدد به آستان حضرت ثامن الحجج علی بن موسی الرضا علیه السلام و حضرت معصومه سلام الله علیها و یادکرد استادان عزیز و محترم، مرحوم حجت الاسلام والمسلمین شیخ مجتبی عاملی دزفولی (ره) - [متوفای پنجم فروردین ۱۳۸۵]، که در تداوم دروس حوزوی این جانب در سالهای انقلاب

فرهنگی (۱۳۶۲-۱۳۶۱) نقش بسزایی داشت و مرحوم آیت‌الله حاج شیخ علی صفایی حائری (ره) - مشهور به عین. صاد، [متوفای ۲۲ تیر ماه ۱۳۷۸] در هنگام سفر به مشهد مقدس] - که رهنمون شدن این‌جانب به مطالعات اسلامی و دروس حوزوی و خلاصی از چنگال دوست‌نمایان و سواس‌خناس و تداوم تحصیلات کلاسیک تا اخذ مدرک کارشناسی ارشد علوم قرآنی و حدیث و نگارش اثر پژوهشی «جایگاه صحیح مسلم در سیر تدوین حدیث» (در ۱۶۰۰ صفحه که تاکنون منتشر نشده است) و سایر آثار منتشره این‌جانب حاصل رهنمودهای آن عزیز سفر کرده است، و مقدمه این اثر را تحلیل ایشان از شروع بحث و تاریخ‌تطور بیست‌وسه‌ساله صدر اسلام شکل داده است [برای استفاده از آثار ایشان به‌طور نقل قول مستقیم و گسترده از مسئولین مؤسسه لیلۃ‌القدر (ناشر آثار استاد) اجازه خاص گرفته‌ام] و تقدیر و تشکر از دو تن از ویراستاران محترم مؤسسه انتشاراتی سروش، جناب آقای سید محمدحسین فروشان زید عزّه و سرکارخانم مریم عابدی و لوجردی زید عزّه‌ها که تذکرات مؤلفانه ایشان باعث بازنویسی اساسی و جدی بخش اول و دقت در سایر بخش‌ها شد^{۲۶} و جناب آقای نصرت‌الله تابش (معاون فرهنگی سابق مؤسسه سروش) و جناب حجت‌الاسلام والمسلمین محمدیان و جناب آقای حاجی سفیدی زید عزّه‌ها (مدیران سابق و اسبق مؤسسه سروش) و جناب آقای فضائلی زیده عزّه (مدیر فعلی مؤسسه مذکور) و آقایان حسین نوری، مدیر فنی و تولید و علیرضا سلیمانی مسئول دبیرخانه شورای کتاب و حروف‌چینان نمونه خوانان و نیز صفحه‌آرای محترم جناب آقای مهرداد قربانی و آقایان مهندس احمد ارژندی و جعفر رائی تهرانی زید عزّه‌ها، که در قوام و استحکام اثر مشاوره‌های ارزشمندی ارائه فرمودند، و سایر دست‌اندرکاران آن مؤسسه به‌ویژه ویراستاران محترمی که در دوره مدیریت جدید عهده‌دار بررسی و تنظیم این اثر شده‌اند و همچنین برادر ارجمند و گرامی جناب آقای مهندس عزت‌الله ضرغامی زید‌عزّه رئیس محترم سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، که اگر اشارت ایشان نبود این اثر از یادها می‌رفت، و یادکرد مرحومه سرکارخانم فروغ اعظم شریعتی (ره) که در بخش ترجمه برخی مدخل‌های دائرة‌المعارف اسلام و دائرة‌المعارف قرآن لیدن زحمات فراوانی متقبل شدند و همسر، سرکارخانم کبری حکیم‌زاده ایبانه، که در بازبینی ترجمه‌ها و برگردان عناوین برخی

مدخل‌های دائرةالمعارف‌های انگلیسی زبان و مقالات اینترنتی تلاش فراوانی کردند و فرزندان سیدعلی پورطباطبایی که یکی دو مدخل از دائرةالمعارف جودایکا و دائرةالمعارف دین میرچالیاده را ترجمه کرده است، و یادکرد مرحوم پدرم حاج سیدمحمود پورطباطبایی(ره) که در طول دو سال نگارش بخش اول این پژوهش همواره دعاگو و مشوق این جانب بود و پایان بخش اول این پژوهش هم‌زمان با سفر ایشان به دیار باقی بود؛ امیدوارم به لطف حق و دستگیری حضرت خاتم‌الاولیاء، امام عصر(عج)، این مجموعه گامی هرچند کوتاه و لغزان در اعتلای اسلام و تشیع و دفاع از حریم حضرت رسالت، پیامبر اعظم(ص) تلقی شود. انتقادات و راهنمایی‌های استادان معظم و سروران گرامی باعث ارتقای این مجموعه در ویرایش‌های آتی خواهد بود.

شروع: ۱۷ ربیع‌الاول ۱۴۲۷ ق

آخرین بازنگری شد: ۲۷ رجب ۱۴۳۳ ق

سیدمجید پورطباطبایی پانزدهم شعبان ۱۴۳۴

موسسه علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

قم

پی‌نوشت‌ها

۱. نظامی عروضی سمرقندی، احمد، چهارمقاله، به کوشش محمدسعید عبدالوهاب قزوینی، ج دوم، انتشارات اشراقی، تهران: بی تا، صص ۱-۲.
۲. فوربو کلمبو، خدا در آمریکا، ص ۱۰.
۳. شیخ مهدی سماوی(ره) چند سال پیش به دست رژیم بعثی عراق به درجه رفیع شهادت نائل آمد. (رک: مهدی سماوی، امامت در پرتو کتاب و سنت، ص ۹).
۴. مهدی سماوی، پیشین، صص ۱۱-۱۳.
۵. (ق/۱۸): مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ.
۶. اندیشمندان عرب زبان از آن با عنوان «استشراق» یاد کرده‌اند. معادل انگلیسی آن لغت **orientalism** است.
۷. بیشتر خاورشناسان، مأموران سیاسی دولت‌های متبوع خود در کشورهای شرقی بوده‌اند.

از جمله می توان به کنت دوگوبینو، لویی ماسینیون و ویلفرد مادلونگ اشاره کرد.

۸. تحصیل گرایی یا فلسفه تحصیلی در ترجمه positivism به کار می رود که آن را فلسفه اثباتی یا فلسفه مثبت نیز ترجمه کرده اند. مقصود از آن، شناخت قطعی و حتمی و خالی از شک و تردید است؛ به این جهت می توان آن را فلسفه یقینی نیز ترجمه کرد. (رک: منوچهر صانعی دره بیدی، مبانی اندیشه های فلسفی، ص ۲۴۶).

۹. آگوست کنت (Auguste Comte) (۱۷۹۸-۱۸۵۷ م) معتقد بود که انسان در طول تاریخ سه دوره را پشت سر می گذارد. این ادوار سه گانه، هم در طول تاریخ درباره نوع انسان صدق می کند و هم در طول عمر هر یک از افراد انسان درباره هر یک از افراد. ادوار سه گانه به ترتیب عبارت اند از:

۱. دوره الهی، ۲. دوره مابعدالطبیعی، و ۳. دوره علمی.

منوچهر صانعی در بیدار این سه دوره را به شرح زیر توضیح داده است:

«در دوره الهی و اولین دوره تاریخ انسان است (هم نوع انسان در طول تاریخ و هم هر یک از افراد در طول عمر فردی). همه پدیده ها و تحولات توسط اراده خداوند (در دوره شرک توسط خدایان و در عصر توحید توسط خدای واحد) تبیین می شود. جواب این سؤال که چرا حوادث طبیعی از قبیل زلزله، سیل و طوفان رخ می دهد، این است که چون خداوند (یا خدایان) اراده کرده است و اراده خدا یا خواست خدا اصل تبیین کننده تمام امور است. در دوره دوم که دوره مابعدالطبیعی (متافیزیکی) است به جای اراده خداوند، انسان با توسل به مفاهیم متافیزیکی حوادث را تبیین می کند. مفاهیم متافیزیکی مفاهیم تعریف نشده مبهمی است که در هر یک از مباحث فرهنگی به طور توافقی و قراردادی مورد قبول انسان است. این مفاهیم از یک طرف مستقل از اراده خداوند تصور می شوند و از طرف دیگر با مساهلات علمی متکی نیستند. از این قبیل است مفهوم اتر (اثر) در فیزیک قبل از اینشتین یا مفهوم اتم ترکیب در اصطلاح علمای شیمی یا غریزه در اصطلاح زیست شناسان یا تقدیر تاریخی یا جبر اجتماعی. سایر مفاهیمی که با توسل به آنها بسیاری از امور را تبیین می کنند، اما خود این مفاهیم نه قابل تبیین است و نه قابل تعریف. اگر از یک زیست شناس سؤال کنید که چرا گنجشک لانه خود را گرم می سازد و زنبور شش ضلعی می سازد و عنکبوت سه ضلعی، جواب می دهد این ها غریزه است، حال اگر سؤال کنید غریزه چیست، جوابی برای این سؤال ندارد. مفهوم غریزه یک مفهوم مابعدالطبیعی است. به نظر آگوست کنت در انتقال ذهن از مرحله الهی به متافیزیکی، چون در هر حادثه ای علت خاصی فرض می شود، این تحول ناشی از تکامل و دال بر بهبود تفکر انسان است. این بهبود و اصلاح در دوره علمی کامل تر می شود. در سومین دوره از تکامل ذهن انسان دوره علمی است که ملاک و معیار تبیین امور در این دوره فقط تجربه است. آگوست کنت این دوره را دوره تحصیلی

نامیده است، به این معنی که یقین علمی متکی بر تجربه است و این حداکثر یقین علمی قابل تحصیل است. در این دوره هیچ معیاری برای تبیین امور جز تجربه و مشاهده وجود ندارد. آگوست کنت، قرن نوزدهم را آغاز دوره علمی معرفی کرده است... (همان، ص ۲۴۷).

۱۰. دکتر احمد پاکتچی نیز در مقاله «نقد دیدگاه‌های خاورشناسان پیشین از سوی خاورشناسان دهه اخیر» که در ش ۱۵ نشریه اندیشه صادق منتشر شده است، اظهارات آقای شاکر را به طور ضمنی مورد تأیید قرار داده است.

۱۱. مسعود (فامیل) ربیعی آستان، «معرفی چند اثر برجسته مستشرقان (نامه فرقان)»، بینات، ش ۳۰، ۱۳۸۰ ش، ص ۱۱۶.

۱۲. همان، ص ۱۱۷. درباره این فرد و مطالعات او در سیره نبوی در صفحات آتی مطالب بیشتری مطالعه خواهیم کرد.

۱۳. همان، همان.

۱۴. ویرایش اول آن در سال ۱۹۳۵، و ویرایش دوم در سال ۱۹۸۵ منتشر شده است. ویرایش اول به زبان‌های عبری و یونانی ترجمه شده و ترجمه فارسی بخشی از آن هم تحت عنوان دانشنامه ایران و اسلام از «آنا» (اردبیل) زیر نظر احسان یارشاطر به چاپ رسیده است. پس از پیروزی انقلاب خود بخود، سلامی ایران ادامه چاپ این اثر از حرف «ب» زیر نظر مقام معظم رهبری و با سرپرستی به ترتیب آقای مصطفی میرسلیم و آقای دکتر غلامعلی حداد عادل با عنوان دانشنامه جهان اسلام آغاز شده و تا سال ۱۳۹۵ جلد بیستم آن منتشر شده و در اختیار همگان قرار گرفته است.

۱۵. دکتر سیدمحمدباقر حجتی - زید عزه - درباره این انجمن نوشته است:

در اوایل قرن بیستم میلادی انجمن مونیخ کشور آلمان تصمیم گرفت تا آنجا که توانایی دارد منابع ویژه قرآن و علوم قرآنی اعم از تفسیر و جزآن را - که هر چه می‌تواند را به قرآن و رموز و اسرار و مباحث مربوط به آن رهنمون است - فراهم آورد و چون این انجمن خاورشناس «برگستراسر» (G. Bergsträsser) را [که از خاورشناسان بزرگ آلمان است و در کتاب‌های شایان توجهی درباره معارف و علوم اسلامی به کار برده که از آن جمله فراهم آوردن معارف و تفاسیر قرآن مجید است] برای این کار شایسته دید، او را برای اقدام به این امر مهم انتخاب کرد، و او در طول دوره حیات علمی خویش تحقیقات و تتبعات خود را ادامه داد تا آنکه سرانجام در سال ۱۹۳۳ م از دنیا رفت. [فراموش نکنیم که تاریخ قرآن نولدکه - شوالی را برگستراسر به اتمام رسانید.] انجمن یادشده، تعقیب و تکمیل این کار را برعهده اتو پرتزل (Otto Pretzel) قرار داد، و این استاد به «مجمع علمی عربی دمشق» نامه‌ای بدین مضمون نوشت: «ما در نظر داریم به منظور تسهیل آگاهی علاقه‌مندان به قرآن و علوم قرآنی، هر آیه‌ای از قرآن را در صفحه‌ای بخصوص - که حاوی

رسم‌النخط‌های متنوعی است و در مصاحف مختلف دیده می‌شود - بنویسیم. این نوشته، قرائات مختلف و متنوعی را که از متون گوناگون استفاده می‌شود، نشان می‌دهد. ضمن آنکه می‌خواهیم تفسیرهای عیدیه‌ای را که در طول قرن‌ها پدید آمده است، در ذیل آن بنگاریم.»

این انجمن با نشر اهم کتب علوم قرآنی، کار خود را آغاز کرد، مانند کتاب التیسیر ابو عمرو عثمان بن سعید دانی (م ۴۲۴ق) که از معتبرترین و مهم‌ترین کتب در علم قرائات است و کتاب المقنع در شیوه نگارش قرآن در مراکز مختلف اسلامی و کتاب النقط. که این دو کتاب اخیر از همان دانی است و کتاب مختصر الشواذ ابن خالویه (م ۳۷۰ق در حلب) و کتاب المحتسب ابن جنو (م ۳۹۳ق) که متن آن با حروف لاتینی میان نشریات انجمن علمی مونیخ به طبع رسیده است و کتاب غایة النهایة در طبقات قراء از شمس‌الدین محمد بن جزری (م ۸۳۳ق). و کتاب معانی مرآن فزاء (م ۲۰۷ق) و رساله‌ای در تاریخ علم قرآن که به زبان آلمانی نوشته شده و شامل نام کتبی است که در ازم قرآن نگارش یافته و در نواحی مختلف دنیا وجود دارد (تاریخ القرآن زنجانی، صص ۱۱۳-۱۱۲). نقل از سید محمد باقر حجتی، پژوهشی در تاریخ قرآن کریم، صص ۱۶-۱۷.

۱۶. مسعود (فامیل) ربیعی آستان در همان زیارت اظهار داشته است: «می‌توان گفت طراز اول‌ترین قرآن‌شناسان جهان، ملیتی آلمانی اند. مانند نولدکه، فردریک شوالی، اتو پرتزل، ولرس، یولیوس ولهاوزن و...» (مسعود ربیعی آستان، معرفی چند اثر...، ص ۱۱۸).

۱۷. سیره‌نویسان اهل تسنن و به تبعیت از آنان تاریخ‌نویسان شیعه کم‌دقت و کم‌حوصله که بدون دقت و تحقیق فقط نقل قول کرده‌اند. در نوشته دیگری از این جناب تحت عنوان «در سایه سار رسالت (ص)» به این مسئله به‌طور کامل و جدی پرداخته‌ام.

۱۸. منتخب الحسنی، ص ۵۷۵، «زیارت وارث».

۱۹. سید بن طاووس، الاقبال... الجزء الثالث، ص ۱۰۱.

۲۰. همان، ص ۱۰۲. مرحوم سید بن طاووس (۶۶۴-۵۸۹ق) سند این زیارت را شرح زیر بیان کرده است:

فأثنا روينا باسنادنا الي ابي محمد هارون بن موسى التلعكبري قال: حدثنا محمد بن علي بن معمر، قال: حدثني ابو الحسن علي بن مسعدة والحسن بن علي بن فضال، عن سعدان بن مسلم، عن صفوان بن مهران قال: قال لي مولاي الصادق عليه السلام في زيارة الاربعين... (همان، ص ۱۰۱).

محقق کتاب، جناب آقای جواد القیومی الاصفهانی. در باورقی ذیل این زیارت اسناد دیگر آن را به شرح زیر بیان کرده است:

«عنه البحار ۱۰۱: ۲۳۱، رواه فی التهذیب [شیخ طوسی (متوفای ۴۶۰ق)] ۶: ۱۱۳،

مصباح الزائر: ۱۵۲، مزارالشهید: ۵۷، العززالکبیر: ۱۷۱، مصباح‌المتجهد: ۲: ۷۸۸ (همان، ص ۱۰۳، پاورقی ۴).

۲۱. حجت‌الاسلام موسوی دامغانی، (ترجمه) مفاتیح‌الجنان، صص ۷۷۲-۷۷۱.
۲۲. رمضان محمدی، «تأثیر باورهای کلامی بر گزاره‌های تاریخی در کتاب الصحیح من سیرة النبی الاعظم(ص)، ص ۱۴۷ و ۱۴۸.
۲۳. سیدجعفر مرتضی عاملی، «گفت‌وگو با استاد»، ص ۶۴.
۲۴. دکتر سیدحسین نصر در ضمن یکی از سخنرانی‌هایش اظهار داشته است:
 شرق‌شناسی بر پایه تاریخ‌نگاری قرن نوزدهم است که فقط به مطالعاتی می‌پردازد که اسناد تاریخی دقیقی (با معیارهای خودشان) دارد و هر چیزی که سند تاریخی ندارد انکار می‌شود... شرق‌شناسان از تفکر تاریخ‌نگاری داشتند [لذا] هیچ نوع گزاره تاریخی را بدون سند قبول نمی‌کردند... «شرق‌شناسی» در گذشته یا سنت‌گرایی مخالفت‌های جدی بسیاری داشته است («نصر و شرق‌شناسی»، وزنامه شرق، سال سوم، ش ۸۱۷، سوم مرداد ۱۳۸۵، ستون خبرچین).
۲۵. این اصطلاح را از مرحوم استاد آیت‌الله حاج شیخ علی صفایی حائری (ره) در کتاب ذهنیت و زاویه دید در نقد و نقد ادب استانی ایشان وام گرفته‌ام.
۲۶. بخش اول این اثر را پس از چهار سال حقیقت و پژوهش در روز مبعث (۲۷ رجب) به پایان بردم و پس از دو ماه بازنگری در اختیار ریاستار مذکور قرار دادم؛ ولی در اواسط صفر سال ۱۴۲۸ (اواخر اسفند ۱۳۸۵) در جلسه‌ای حضوری از طرف این دو بزرگوار برای اصلاح و چینه‌ش ظاهری اثر تذکراتی داده شد که بسیار سید را آزار داد. بر این اساس، بخش اول را بار دیگر از ابتدا تا انتها بازنویسی کردم و برخی بخش‌ها رجمه بخش‌های مربوط به ادوارد گیبون، واشینگتن ایروینگ، لرمانتوف، بونین، هامیلتن و ب. نری توماس، جان ناس، راینر ماریا ریلکه، آب (پدر) جرج بوش را افزودم و بخش به‌جای مقامه را هم به توصیه حجت‌الاسلام والمسلمین غنوی - زید عزه - عضو محترم هیئت عالی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و برادر عزیز و دوست ارجمند حجت‌الاسلام والمسلمین سیدعباس لاجوردی زید عزه، مشول مؤسسه فرهنگی-انتشاراتی لیلۃ‌القدر (که متکفل چاپ و نشر آثار مرحوم استاد آیت‌الله حاج شیخ علی صفایی حائری، عین‌صاد، است) تکمیل کردم.